

L'ESCULTURA FUNERÀRIA MONUMENTAL AL MARESME. INVENTARI I ESTAT DE LA QÜESTIÓ

Dr. Joaquim Graupera Graupera

Amics de l'Art Romànic, filial de l'Institut d'Estudis Catalans
Maresme Medieval

RESUM

A la baixa edat mitjana, es va anar consolidant el costum de les elits privilegiades de triar un edifici religiós on erigir una capella privativa per enterrar els avantpassats de la nissaga amb la finalitat de perpetuar-ne la memòria. A canvi, la institució eclesiàstica gaudia de la seva protecció i rebia tota mena de llegats i propietats que ajudaven a incrementar el seu patrimoni i a finançar les despeses de manteniment d'aquest àmbit de culte.

Aquesta comunicació pretén rastrejar el ressò d'aquesta pràctica al Maresme medieval amb la confecció d'un inventari, per tipologia, dels sepulcres monumentals que es conserven, totalment o parcialment, o dels quals es té notícia. També es documenta de qui perpetuaven la memòria i els motius de fer-ho en funció del seu càrrec.

Segons ens testa la documentació, la proximitat de Barcelona i el fet que moltes propietats i jurisdiccions pertanyien a famílies que hi tenien el casal principal va fer que l'últim destí de molts dels seus membres es fixés en una capella privativa d'un monestir o d'alguna parròquia a la capital del Principat. Amb tot, les elits locals del Maresme (propietaris de cases fortes aloueres i castlans dels castells termenats) acaben imitant aquesta pràctica, en temps del gòtic, dins els edificis parroquials o monacals erigits a la comarca, tal com ens mostren els sepulcres que es conserven.

PARAULES CLAU

Sepulcres - art gòtic - escultura gòtica - rituals funeraris

ABSTRACT

In the late Middle Ages, it was consolidated the custom of the privileged elites to choose a religious building where to erect a private chapel to bury the ancestors of the line in order to perpetuate their memory. In exchange, the church enjoyed their protection and received all kinds of legacy and property that helped to increase its heritage and to finance the expenses of the worship.

This work aims to trace the echo of this practice to the medieval Maresme with an inventory of monumental tombs, total or partially preserved, or of which we have some notice. It is also documented whose memory is perpetuated and the reasons for doing so depending on their position.

According to the documents, the proximity of Barcelona and the fact that many properties and jurisdictions belonged to families that had the main household there, caused that many of their members were buried in a private chapel of the monastery or parish in the above mentioned city. However, the local elites of the Maresme (Castellans in charge of local castles and rich *alouer* farmers) ended up imitating the practice in Gothic times but within the parish church or in monastic buildings erected in the region as the preserved tombs show us.

KEYWORDS

Tombs - Gothic art - Gothic sculpture - funeral rituals

1. L'estudi del patrimoni monumental gòtic a la comarca del Maresme. Estat de la qüestió

A la comarca del Maresme, la monumentalització dels llocs d'enterrament apareix a la baixa edat mitjana i està vinculada a les famílies aristocràtiques que ostentaven el poder jurisdiccional del territori.

Cap als segles XI i XII, comencen a aparèixer els enterraments dins les esglésies i, a les darreries del segle XIII, la realització de sepulcres monumentals com a patrimoni d'uns pocs, entre els quals podem destacar els membres de l'alta noblesa laica i eclesiàstica i els senyors aloers de les cases fortes del terme. Serà en aquesta etapa que els monuments funeraris comencen a tenir un sentit dinàstic, portant implícita la idea de perpetuar el record dels avantpassats de la nissaga i el sentit d'exterioritzar el poder d'aquestes elits. Els indrets triats per a la localització d'aquests sepulcres monumentals són les parròquies i els monestirs.

Fins aquell moment, només hi ha estudis publicats sobre la visió de conjunt de la funció funerària dels monestirs maresmencs¹ o sobre les sepultures de certes nissagues que van actuar com a importants promotors de l'obra artística.² La majoria de referències, però, són notícies esparses de diferents sarcòfags, textos epigràfics o làpides referenciades en forma de monografia en diverses publicacions locals, que no ofereixen una visió de conjunt i que referenciem en l'inventari que oferim a continuació.

L'interès d'aquesta comunicació és oferir una visió de conjunt del patrimoni monumental gòtic que s'ha conservat a la nostra comarca i fer una aproximació a un possible catàleg.

2. Diferents promotors, diferents models d'enterrament

La primera etapa de l'art gòtic al Baix Maresme abraça des del primer terç del segle XIV fins a la dècada dels vuitanta del segle XV, que és quan es produeix la independència jurisdiccional de les parròquies del Baix Maresme respecte al poder feudal de Pere Joan Ferrer.

En aquesta etapa, es materialitza un canvi important en les estructures de poder de les jurisdiccions feudals de la comarca. Els membres de la burgesia urbana barcelonina, que invertiran part dels guanys acumulats en el comerç i les manufactures en l'adquisició de propietats i jurisdiccions feudals, esdevindran els nous propietaris dels castells terminats d'aquesta zona.

La proximitat de la comarca del Maresme amb Barcelona, les condicions climàtiques i físiques favorables per obtenir una bona producció agrícola, la necessitat d'invertir els beneficis comercials i l'endeutament de la noblesa feudal propietària d'aquests feus, de ben segur que van influir en aquest traspàs de poder. La nova classe dirigent, provinent de la burgesia comercial barcelonina, farà servir els nous espais adquirits com a segona residència, i s'hi desplaçaran buscant refugi en períodes de propagació d'epidèmies a la ciutat comtal, o buscant períodes de repòs aprofitant l'amabilitat del clima maresmenc. En tenir aquestes noves propietats un caràcter secundari, no s'esmerçaran a fer-hi gaires inversions. D'aquestes obres de renovació cal destacar l'activitat dels Desplà, a Alella, i dels Desbosch, a Vilassar, pel que fa al gòtic civil i l'ampliació de les parròquies romàniques existents amb capelles laterals, com els casos de Sant Feliu d'Alella i Sant Feliu de Cabrera, entre d'altres.³ En l'àmbit familiar, tindran la capella privativa a la població on conserven la casa-palau principal. En el cas dels Desbosch, senyors feudals de les jurisdiccions del castell de Vilassar i de Burriac, s'enterraven des d'antic al *vas* o *carner* de la capella de Sant Andreu i les Onze Mil Verges de l'església del convent dels franciscans de Barcelona, segons consta al testament de Pere Des Bosch el Vell del 25 de març del 1368.⁴ Pel que fa als Desplà, senyors de la casa d'Alella, tenien el *vas* o *carner* a la capella de Sant Bartomeu i Santa Bàrbara (actualment, de Sant Miquel), erigida a la parròquia de Santa Maria del Pi des del 1346. Aquesta família també en va erigir un altre més en sintonia al seu ascens social a la capella de Sant Sever, al claustre de la catedral de Barcelona. Alguns membres d'aquesta nissaga, però, com Francesc Desplà (mort el 1449) o el conegut ardiaca Lluís Desplà (mort el 1524), es van enterrar en un sepulcre individual que evidenciava el seu interès com a promotors artístics.⁵ També els castllans d'aquestes jurisdiccions van emular aquesta pràctica, i també van optar per erigir una capella funerària privativa a la comarca. El cas dels Argentona, senyors de la casa forta d'Argentona i castllans del castell de Vilassar a la vila, van triar el seu lloc d'enterrament al priorat de Sant Pere de Clarà de la mateixa població.⁶

Un cas particular ens l'ofereix la família Fontanals - Bramona, senyors de la casa de Cabrera. L'any 1454, van promoure la construcció d'una capella dedicada a sant Miquel, instituïda i dotada per les deixes testamentàries d'Arnau de Fontanals, metge cirurgià de la reial Casa i obrer del Palau Reial Major de Barcelona. Aquests treballs van ser fets pel mestre de cases Jaume Ros, el qual va subministrar una llosa de pedra per a l'altar de la capella amb l'import de 44 sous. Aquesta capella va esdevenir el mausoleu familiar de la Casa de Cabrera. Anys més tard, al testament de Miquel Bramona (1464), el següent senyor de la casa de Cabrera, s'especifica que, en cas de morir a Cabrera, voldrà ser enterrat "... a la parròquia de Sant Feliu de Cabrera, de la qual jo so rector e senyor de la casa de Cabrera, vull sia soterrat en lo carner que en dins la dita sglesia davant l'altar de monsenyor sent Miquel, alla hon jau lo cos de mossèn Arnau de Fontanals, cavaller e de madona Isabel,

muller sua, cosina germana mia”. En el testament també s’especifica que, en cas de morir a Barcelona, sigui enterrat al carner que tenien al claustre de la catedral “... qui és a la porta del claustre com hom ix de la seu davant la capella de Sant Jordi”.⁷

En el cas de l’Alt Maresme, la forma d’enterrament i de disposar de mausoleus funeraris en les famílies que ostentaven el domini jurisdiccional del territori presenta una dinàmica diferent, que obeeix a una estructura organitzativa diferenciada. Aquest territori, que formava part del vescomtat de Cabrera, integrava les parròquies del litoral del comtat de Girona des d’Arenys fins a Malgrat de Mar i Tordera, i en l’àmbit eclesiàstic depenia del bisbat de Girona i de l’ardiaconat de la Selva. Aquest territori també estava subdividit en districtes o termes castrals centrats al voltant d’un castell termenat del qual rebia el nom (Palafolls, Montpalau...). A l’interior, com era comú a l’època baixmedieval, hi havia zones que escapaven del seu control, ja que pertanyien a altres senyors o eren cases aloueres.⁸

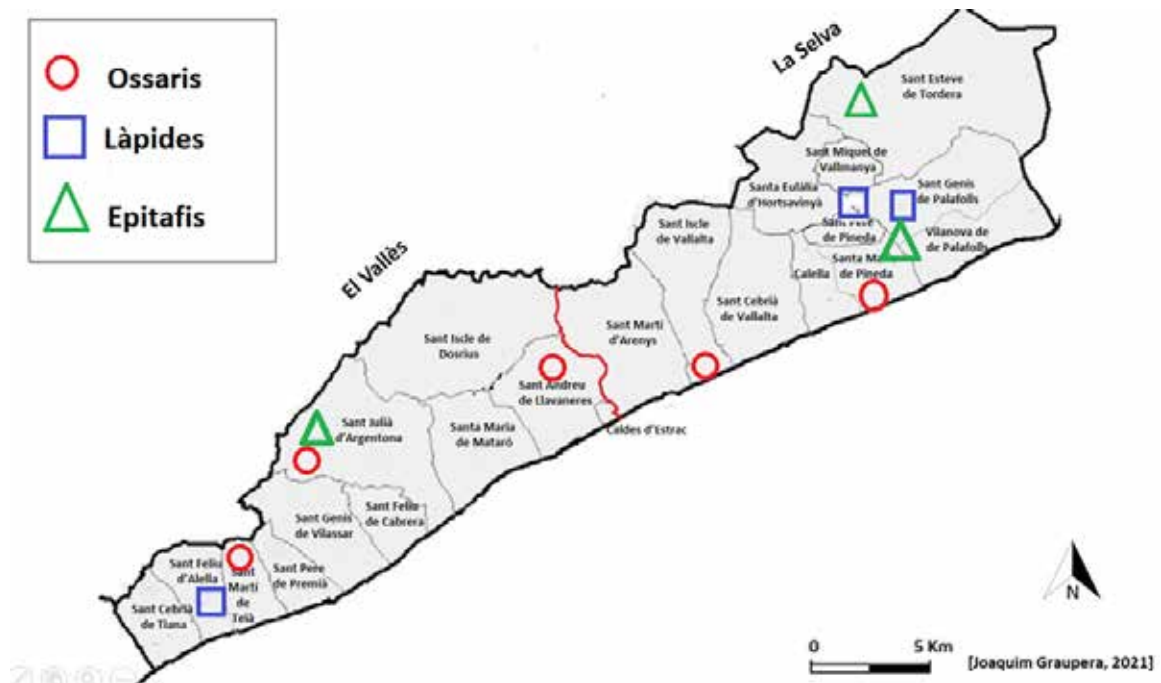

Fig. 1. Mapa de la situació de les diferents tipologies de monuments funeraris medievals que es conserven al Maresme.

Pel que fa als membres de la casa vescomtal dels Cabrera, van anar enterrant els seus difunts en diferents edificis de culte, al llarg l'etapa medieval, com els monestirs de Sant Salvador de Breda, la col·legiata de Sant Pere d'Àger, el monestir de Santa Maria de Poblet, Cardona, el convent de San Francisco de Medina de Rioseco i les esglésies de Sant Gorgio Vecchio de Regussa i la capella del castell de Mòdica, ambdues a Sicília.⁹

Les elits locals, com els batlles, els castlans i els membres de les cases aloueres, dels termes de Montpalau i Palafolls van decidir enterrar-se a les esglésies parroquials de la demarcació, com Sant Pere de Riu, Santa Maria de Pineda, Sant Genís de Palafolls i Sant Cebrià de Vallalta, i d'altres van optar pels dos monestirs existents a la zona de Sant Pau, a Sant Pol de Mar, i a Santa Maria de Roca Rossa, a Tordera.¹⁰

En el cas dels fundadors dels monestirs, també sabem que van voler enterrar-se a l'edifici ja que ho testa una inscripció funerària, com és el cas de Baio al Priorat de Sant Pere de Clarà, i la làpida de Ramon Gasch a la canònica de Sant Pere de Roca Rossa.

3. Catàleg de peces conservades i/o documentades

3.1. Sarcòfags

A l'època gòtica, es guardaven les restes òssies dels difunts en urnes de pedra –o ossaris–, de les quals se'n conserven una gran quantitat arreu. Moltes són anicòniques i no ens permeten localitzar de qui són les restes sebollides. En d'altres, apareixen senyals heràldics que ens permeten assignar el sarcòfag a una nissaga concreta. Malauradament, la majoria dels que es conserven al Maresme no presenten cap mena d'escrit epigràfic, ni tampoc no s'han conservat referències documentals als arxius parroquials que ens permetin assignar les restes a una persona concreta ni poder-les datar amb exactitud.

Sant Pere de Clarà (Argentona)

Uns dels sarcòfags més coneguts i divulgats són els que pertanyen al priorat benedictí de Sant Pere de Clarà (Argentona). Es tracta de tres sarcòfags, que semblen osseres petites, no aptes per contenir els cadàvers sencers d'un adult, però sí per guardar l'ossada d'una o diverses persones. Un encara es conserva a Clarà, però els altres dos es van traslladar a la façana de la parròquia de Sant Julià d'Argentona quan Puig i Cadafalch la va restaurar.¹¹

9 FLUVIÀ, 1989, pàg. 145-155.

10 BOU-VELLVEHÍ, 2012, pàg. 81-84; BOU-GRAUPERA -VELLVEHÍ, 2012.

11 GRAUPERA 2003 A; GRAUPERA, 2003 B; BOU-GRAUPERA -VELLVEHÍ, 2009; GRAUPERA, 2012; GRAUPERA, 2017.

- **Sarcòfag 1** (124 cm de llarg x 51 cm d'ample x 133 cm d'alt). El vas té una estructura d'ortoeдре amb una tapa de doble vessant. No conserva cap mena d'inscripció ni representació icònica. A la part central de la tapa, hi ha gravada una creu eixamplada de vores rectes que sembla posterior, i al lateral presenta un encaix rectangular. Actualment, el sarcòfag es conserva a la capella de Sant Pere de Clarà, situat a la meitat del mur nord, sobre dos permòdols.

- **Sarcòfag 2** (87 cm de llarg x 52 cm d'ample x 107 cm d'alt). El vas té una estructura d'ortoeدر amb una tapa de doble vessant. No conserva cap mena d'inscripció ni representació icònica. Actualment, el sarcòfag es conserva a la façana de la parròquia de Sant Julià d'Argentona situada a la banda dreta de la porta d'entrada, sobre dos permòdols. Probablement, estava situat a l'interior de la capella, en l'arcosoli obert al mur de prop de l'entrada. L'estructura s'obre en forma de capella amb una volta de mig punt rebaixada. Actualment, aquest arcosoli té la funció de capella del Sagrari. En una il·lustració publicada per Canivell i J.M. Pellicer, encara apareix dibuixat un sarcòfag en aquest indret, sustentat per un pilar. Segurament devia correspondre al sarcòfag núm. 2, que hem descrit anteriorment. Aquest arcosoli es va construir de manera coetània a l'anterior, ja que el sistema constructiu del mur i la forma dels carreus ho evidencien.

- **Sarcòfag 3** (107 cm de llarg x 35 cm d'ample x 68 cm d'alt). El vas té una estructura d'ortoeدر amb una tapa de doble vessant. A la cara de davant del vas, hi ha dues bandes laterals amb dos cercles lobulats a cadascuna, al mig dels quals tenen un escut lliis. Al centre hi ha marcat un espai quadrat per contenir-hi la inscripció. A la tapa presenta dos quadrats centrats, on es repeteixen els motius decoratius del vas. Actualment, el sarcòfag es conserva a la façana de la parròquia de Sant Julià d'Argentona situada a la banda esquerra de la porta d'entrada, sobre dos permòdols. La datació d'aquest sarcòfag es pot fer a partir dels motius decoratius d'escuts heràldics envoltats de cercles lobulats. Aquest motiu decoratiu, a partir d'altres exemples que es conserven, el podem datar al segle XIV. Podem veure paral·lelismes en els sarcòfags de Ramon Saera, a Santa Maria de Manresa¹²; l'ossera de la família Desprat, a Sant Benet de Bages,¹³ o bé en el sarcòfag de la família Queralt del cementiri de monjos de Poblet.¹⁴ Aquest estava situat a l'exterior de la façana de la capella, a la dreta de la porta, al mur de migdia. Està separat del terra i construït a certa alçada de la paret, i fa 107 cm de llarg per 59 cm d'ample. Per les dimensions, deuria contenir aquest sarcòfag. L'arcosoli presenta un arc apuntat decorat amb motlures que continuen als brancals, separats per una petita imposta. Trobem paral·lelismes en els claustres de Santa Maria de Manresa i de Sant Benet de Bages. Quant a l'estructura i la composició, n'hi ha un altre exemple a la façana de la col·legiata de Sant Pere de Pons, tots del segle XIV.

12 SITJES, 1994, PÀG. 104.

13 SITJES, 1994, PÀG. 92.

14 CABESTANY, 1982, làm. III, il·lustració 3-2.

Sobre la hipòtesi de les despulles que devia contenir, cal tenir en compte que la branca dels Sant Vicenç, els Argentona, mantindran la castlania de Burriac després de la compra dels Des Bosc. Aquests conservaran l'antic dret de sepultura al priorat per part dels Sant Vicenç, almenys fins al 1399, quan Guillem d'Argentona estipula, al seu testament, que vol ser enterrat a la seu de Barcelona en el vas del seu avi matern, Pere Clasquerí, on hi havia enterrada també la seva mare Eulàlia i el seu germà Ramon. Demana que en aquella tomba de la catedral es fabriqui una làpida de pedra "... en la qual sien fets senyals de Argentona". També demana als marmessors que "... la ossa de mon pare y de ma àvia e de tots mos predecessors qui jaen en lo priorat de Sct. Pere de Clarà en la paròquia d'Argentona, qui sien mudades al meu carner de la Seu de Barcha...".¹⁵

A banda d'aquests, també tenim documentats a Clarà dos enterraments més. Un va ser Guillem de Sant Lleí¹⁶ que l'any 1245 va manar al seu testament que se l'enterrés al monestir "...*ad quod locum se dimitebat cum lecto suo, in quo vivo iacebat*"¹⁷. En un altre document, datat el 9 de març del 1246, Bernat de Vilafort, Berenguer de Sant Lleí i Guillem de Congustell, tots de Granollers, compareixen davant el notari Pere de Canals per testificar i autenticar el testament de Guillem de Sant Lleí, pare de Berenguer. En aquest testament es ratifica la voluntat que el difunt sigui enterrat al cementiri de Sant Pere de Clarà i institueix hereu universal el seu fill Berenguer.¹⁸ I, segons consta, va ser portat amb el llit al priorat pels marmessors citats. El segon enterrament documentat és el de Bernat de Sant Vicenç, que en el testament, de 18 d'agost del 1254, demana ser enterrat també a Clarà.¹⁹

---

15 AHPB: sig. 34/21 not. Berenguer Ermengol, *llibre de testaments* (1385-1405) f. 121v-125r 2-XII-1399. OLIVA, 2006, pàg. 211.

16 Guillem de Sant Lleí era originari del mas Sant Lleí, a Vilanova del Vallès (camí de la Casa Alta, ctra. de Granollers al Masnou, km 10,5). Les primeres notícies escrites d'aquest mas són del 1129, quan Roland de Sant Lleí i la seva família van donar part de les seves terres al monestir de Sant Cugat del Vallès.

17 ACA: *Cartulari de Sant Cugat del Vallès*, fol. 135v, núm. 440. Transcrit per CUADRADA, 1988, PÀG. 470.

18 BC-APCV: 2-1-11 (D-1).

19 APCM: pergami 61. Citat a MAS, inèdit, vol. VII.

Fig. 2. Sarcòfag de Sant Pere de Clarà: núm. 1, 2 i 3, respectivament [fotografia: Joaquim Graupera].

Sant Andreu de Llavaneres

L'any 1897, es va trobar al presbiteri de l'antiga església parroquial de Sant Andreu de Llavaneres un sarcòfag, amb tapa triangular prismàtica, que a l'interior contenia restes òssies humanes, així com un calze i una patena de peltre.²⁰ Per al sarcòfag s'havia aprofitat un pedestal d'època romana dedicat a L. Licini Segon del qual ha ocupat més l'interès historiogràfic.²¹

La datació, pels objectes que s'hi van trobar a l'interior, es pot fixar vers els segles XII-XIII.²² Fidel Fita assigna el sarcòfag a l'enterrament del canonge de la seu de Barcelona Raimon Guitard, mort a l'octubre del 1100. Els lleons que sostenien el pedestal romà reutilitzat com a ossera, i que encara es conserven, ens remunten a l'època gòtica, com també preveu Fortià Solà.

20 YLLA-CATALÀ, 1992.

21 RODÀ, 1970.

22 FITA (1897), pàg. 227 A 240; SOLÀ, 1968, pàg. 24-28; CLARIANA, 1992.

Fig. 03. Sarcòfag de Llavanes
[fotografia: Josep Salvany i
Blanch, 1912 [fotografia: BC -
Fons Salvany SaP_043_07].

Fig. 04. Escultura d'un lleó del
suport del sarcòfag [fotografia:
Joaquim Graupera].

Santa Maria de Pineda

A l'església de Santa Maria de Pineda, es conserva un sarcòfag anicònic que prové de l'església anterior. El vas té una estructura d'ortoedre amb una tapa de doble vessant. Fa 77 cm de llarg per 52 cm d'ample i 46 cm d'alt. Conserva relleu, segurament de les armes dels Montpalau, i dues creus en relleu enfonsat a banda i banda de l'emblema heràldic, datable al segle XIV-XV.

La família dels Montpalau, Monpalau o Mompalau van ser cavallers i castlans del castell homònim situat al cim del turó de Montpalau, a Pineda de Mar.

Fig. 05. Sarcòfag de Santa Maria de Pineda. [fotografia: Joaquim Graupera].

Sant Martí de Teià

El Dr. Joan Valero ha localitzat recentment un sarcòfag gòtic en una col·lecció particular de Teià. Va presentar la comunicació *Un sepulcre gòtic inèdit a Teià en el context de l'escultura funerària baixmedieval catalana*, però, malauradament, no l'ha pogut publicar en aquestes actes i resta a l'espera de publicar-se en un futur, esperem que proper.

Aquest sepulcre gòtic, fins ara desconegut, pertany a la sepultura d'una dama del segle xv i és espacialment interessant per la presència d'iconografia de la imatge de la difunta a la tapa del sarcòfag, que el fa un cas únic a la comarca del Maresme. La particular iconografia i composició de la tomba va permetre a Joan Valero situar-la cronològicament en un període força acotat, gràcies al fet que es pot relacionar amb el possible model en què s'hauria inspirat l'autor de l'obra teianenca, una de les tombes barcelonines més assenyalades de mitjan segle xv.²³

Possiblement, pertany a la família Roldors, de Teià. Eren una família de mercaders que vivien a Barcelona, al quarter de Mar, prop dels Banyes Vells. Com a promotors, també van actuar en la construcció d'algunes de les capelles laterals de Santa Maria del Mar.²⁴ Tenien dues masies, la que actualment es coneix com *la Casa Bru*, que seria la masia original, documentada des del segle x, i la Casa Pol, documentada des del segle XIII i àmpliament reformada al segle XVIII. A causa de l'extinció de la branca masculina dels Roudors, durant el segle xv, les diferents propietats van passar als Martina. Al segle XVII, van canviar de mans i la família Pol en va ser la nova propietària, que va donar nom a la segona masia. Aquests s'emparentarien, al segle XVII, amb els Fivaller, i al final del segle XIX, amb els propietaris actuals, els Martorell.²⁵

---

23 VALERO, JOAN (2021), *Un sepulcre gòtic inèdit a Teià en el context de l'escultura funerària baixmedieval catalana*. Lectura de la comunicació el dia 3 de juliol del 2021, al Simposi "In Maritima", al Museu Arxiu de Vilassar de Dalt.

24 GRAUPERA, 2020.

25 GRAUPERA, 2012, cap. 2, pàg. 64-65.

Fig. 06. Sarcòfag de Sant Martí de Teià
[fotografia: Joan Valero].

3.2. Lloses fosseres

Les lloses fosseres es trobaven planes a nivell de terra, fent de tapa del vas funerari excavat a terra, en forma de cista, que contenia les despulles dels difunts inhumats. Solen ser peces rectangulars allargades. Probablement, la majoria deurien pertànyer a enterraments a l'interior de les capelles, però, en alguns casos, quan van perdre aquesta funció, en remodelacions posteriors de l'edifici, es van reutilitzar per a altres obres de l'edifici reformat. La majoria van ser retallades per adaptar la pedra a la nova ubicació que havia d'ocupar. Aquestes s'han recuperat posterior-

ment, un cop descoberta que la peça era una part d'un enterrament, i actualment es conserva museïtzada.

La majoria de les lloses es poden situar clarament en època gòtica, amb una cronologia dins dels segles XIV i XV. Presenten una llosa plana que té buidat un emblema heràldic que ens testa la família o la nissaga sebollida. L'emblema apareix treballat amb un camper en relleu enfonsat on es mostra la càrrega indentificativa del llinatge. L'emblema heràldic sol presentar en tots els casos un escut quadrilong ogival o apuntat, que és la forma clàssica de l'escut d'armes d'època gòtica. Presenta una forma de rectangle més alt que ample, i les vores rectes per dalt i corbades cap a la punta per baix. La forma ens evidencia que el gravador va fer servir una plantilla per elaborar-lo.

Sant Pere de Riu (Tordera)

A la parròquia de Sant Pere de Riu (Tordera) es conserven un conjunt de cinc lloses, de les quals una actualment està desapareguda. De tot el conjunt de lloses que es conserven del Maresme, és la que està més ben estudiada.²⁶

26 GRAUPERA, 1982; VELLVEHÍ, 1992A; VELLVEHÍ, 1992B.

Tres d'aquestes lloses (1, 2 i 3) estaven situades en el tercer graó d'accés a la porta que es va obrir en la reforma barroca de l'edifici, l'any 1774. Les altres dues (4 i 5) es van recuperar l'any 1988, amb unes obres de rebaix del presbiteri, i també s'havien reutilitzat com a graons per pujar a l'altar presbiteral. Actualment estan museïtzades i exposades al pati d'entrada del temple, adossades al mur de la masia rectoral annexa.

Fig. 07. Conjunt de làpides de Sant Pere de Riu (Tordera) [fotografia: Joaquim. Graupera].

Les lloses es poden reagrupar en dos conjunts. Les dues primeres (1 i 2) semblen més antigues que les altres (3, 4 i 5), i possiblement es poden datar dins una cronologia propera a finals del segle XIII, i la resta del conjunt es pot situar clarament en època gòtica, amb una cronologia més avançada, dins els segles XIV i XV.²⁷

27 GRAUPERA, 1982, pàg. 4.

- **Llosa 1** (68 cm de llarg x 44 cm d'ample x 7 cm de gruix) i **llosa 2** (57,5 cm de llarg x 45 cm d'ample x 16 cm de gruix). Presenta un esgrafiament prim i poc profund, amb l'emblema heràldic dels Montpalau, definit per una base trapezoïdal que simbolitza el turó que està coronat per un castell representat de manera esquemàtica.²⁸

- **Llosa 3** (87 cm de llarg x 57 cm de gruix). Presenta al camper un escut d'una au que es podria identificar com un colom, un tord o un merlet, un tord o un merlet, que vaig identificar amb la família dels Colom o Coloma.²⁹

- **Llosa 4** (140 cm x 55 cm x 12 cm). El motiu heràldic representa dos peixos disposats de manera horitzontal. Jaume Vellvehí l'identifica amb la família dels Roger, batlles naturals de Calella i del terme de Montpalau.³⁰ També tenim present el mateix escut a la creu de terme coneguda com *la creu de Can Quintana*, al carrer Major, 62, de Pineda de Mar.³¹

- **Llosa 5** (105 cm X 61 cm X 11 cm). Aquesta actualment està desapareguda, i era la que presentava més mal estat de conservació en el moment que es va trobar. El motiu representat són dos turons arbrats. Crec que pot correspondre a la família Jordà, que va comprar el mas dels Pineda.³²

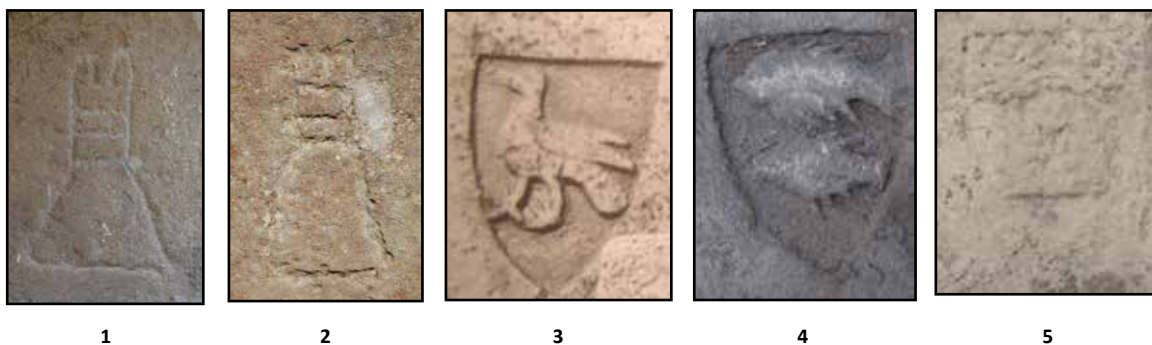

Fig. 08. Conjunt d'emblemes heràldics de Sant Pere de Riu (Tordera) [fotografia: Joaquim Graupera].

28 GRAUPERA, 1982, pàg. 4, notes 8 i 9.

29 GRAUPERA, 1982, pàg. 4, nota 10.

30 VELLVEHÍ, 1992A; VELLVEHÍ, 1992B; SOROBE, 2007.

31 «Creu de terme de Can Quintana». *Inventari del Patrimoni Arquitectònic. Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya* [consulta: 28 d'agost del 2021].

32 Aquesta nissaga l'ha estudiat a bastament RODRÍGUEZ, 2017.

Sant Feliu d'Alella

La làpida sepulcral d'Alella és de forma rectangular (97 cm de llarg x 62 cm d'ample) i a la part superior conté un escut heràldic amb la tècnica del baix relleu, amb la representació d'un podall orientat a l'esquerra en el camper.

El principal element que dificulta l'estudi i la datació de la làpida és la manca de context, ja que la situació de la làpida no és l'original. Va ser traslladada, fa temps, al parterre que hi havia entre l'acabament de l'absis exterior de l'edifici parroquial i la base del campanar, per tal d'embellir el jardí. Actualment està desapareguda. Segons Salvador Artés, la zona on estava situada la làpida originalment també era a l'exterior de l'absis, en un altre indret més centrat, a l'exterior de la capçalera. En el moment de pavimentar la plaça, es va fer una petita cala arqueològica, en què es van mostrar els diferents nivells estèrils.³³

L'única font d'informació per estudiar-la prové de la iconografia de la figura, que ens permet classificar la tomba com un enterrament d'una corporació gremial, possiblement, dels treballadors de la vinya, i en podem suposar la situació original al cementiri exterior o interior de l'església, amb tota probabilitat.

En les primeres visites pastorals, els visitadors fan una absolució general al cementiri parroquial, però no en faciliten cap descripció, ni dels vasos funeraris de l'interior.³⁴ Formava part de la sagrera parroquial i era a l'exterior dels murs de l'absis i de la paret sud. Va ser desmantellat el 1890, quan es va construir la capella del Santíssim Sagrament, durant el rectorat de mossèn Jaume Puig.³⁵

---

33 Salvador Artés era historiador local, a més de ser el regidor d'Urbanisme de l'Ajuntament d'Alella en el moment de fer aquest estudi de la làpida, el juliol del 1996. Des d'aquí agraïm els seus comentaris i la seva col·laboració, en aquells moments.

34 Com a exemples, podríem citar la més antiga, del 9 de gener del 1305 (ADB: *Visites pastorals* 1, fol. 12v).

35 MAS, 1909, PÀG. 12.

Fig. 09. Làpida de Sant Feliu d'Alella [fotografia: Joaquim Graupera].

Sant Genís de Palafolls

A l'església parroquial de Sant Genís de Palafolls, es conserven una sèrie de làpides del mateix estil que les que hem descrit anteriorment que encara es troben a l'enllosat del paviment de l'interior del temple.

- **Làpida 1** (87 cm de llarg x 65 cm d'ample). És a la capella lateral, a la dreta del presbiteri, on ara hi ha la imatge de sant Sebastià. Hi ha quatre lloses, totes de la mateixa mida. De les tres, només una és d'època medieval, la de l'extrem esquerre. Es tracta d'una làpida rectangular que presenta al camper de l'escut heràldic un arbre envoltat d'un lobulat gòtic. Malgrat que semblen desplaçades per encaixar en una remodelació moderna del paviment, no caldria descartar que la seva ubicació original fos a l'esmentada capella, ja que va ser obrada al segle XIII com a capella lateral de la nau romànica, que encara es conserva. El primer a donar-la a conèixer amb una fotografia és Alfons Codina³⁶, l'any 2004, i Xavier Salicrú la torna a descriure el 2021, i aporta dades de possibles enterraments medievals documentats. De les llicències obtingudes per tenir sepultura dins el temple, destaquen alguns membres de la família Palafolls: Guillem de Palafolls, fill i hereu de Berenguer de Palafolls, el 18 de març del 1354, o Constança de Palafolls, l'any 1352, a la capella de Santa Catarina, sense que ara puguem assignar aquesta llosa a una família concreta.³⁷

- **Làpida 2** (76 cm de llarg x 82 cm d'ample). Aquesta segona làpida encara inèdita és al paviment de la nau central del temple, sota els bancs on s'asseuen els fidels. Està en un estat de conservació molt deficient i, per les dimensions, fa preveure que és un fragment de llosa sepulcral. Al camper del senyal heràldic s'hi entreveu una creu patent.

Segons X. Salicrú, a Palafolls trobem documentada la família Joanysacreu, a la qual, pel topònim, podria pertànyer el vas funerari. Estan documentats a la parròquia de Sant Genís des de l'any 1433, quan s'esmenta en un document notarial Pere Johan de sa Creu, el qual reconeix com a senyor l'abat de Sant Salvador de Breda. *De la Creu* podria fer referència a un lloc geogràfic, segurament, en un principi, per diferenciar-los d'alguna altra família que també es cognominés *Joan*. Fins cap a finals del segle XVI, anem trobant el cognom *Joan* encara no aglutinat, però sempre acompanyat amb el topònim *de la Creu*. La forma originària va anar evolucionant al llarg del temps: Johan de çà Creu, Johannisacreu, Johannes de Creu, Juan de Sacreu i, finalment, al segle XVIII es va acabar imposant Juanysacreu o Juanisacreu, segons el document, totalment aglutinat, donant un nou cognom ben consolidat en la forma.³⁸

36 CODINA, 2004, pàg. 263-265.

37 SALICRÚ, 2021. El mateix Salicrú apunta la possibilitat que la família sebollida siguin els Oliver. Residien a l'actual mas Palomeres, ara a Malgrat i abans parròquia de Sant Genís de Palafolls, que antigament es deia *mas Oliver Duran*. Els Oliver es tenen documentats al segle XVI com a mercaders enriquits. Un dels fills va ser batlle del castell de Montpalau. El mas va passar als Saleta per herència. Segons Salicrú, hi ha documentades dues llicències de sepultura, malgrat que són posteriors a l'època en què podem datar la làpida. Correspondrien a la de Marianna Oliver i de Palou, el 14 de març del 1606, i la de Joan Oliver Duran de Palomeres, l'1 de juny del 1589 (correspondència del dia 4 de juliol del 2021, a les 13.57 h).

38 SALICRÚ, 2016.

Fig. 10. Làpides de Sant Genís de Palafolls [fotografia: Joaquim Graupera].

Sant Cebrià de Vallalta

En una col·lecció privada de Sant Cebrià de Vallalta, es conserva el fragment d'una làpida amb caràcters gòtics que surt documentada per una fotografia a l'article que va dedicar l'historiador local Lluís Parera a l'estudi del cementiri parroquial de la població.³⁹ Es tracta del fragment superior d'una làpida on hi figura un escut lobulat, i al camper de l'emblema hi ha una lletra *R* gòtica lapidària majúscula, com a identificador del llinatge enterrat al vas funerari on devia servir de tapa. La part més interessant és que és l'única làpida gòtica que es conserva amb inscripció, a banda de l'emblema heràldic. Malauradament, en el moment de fer aquest article no l'hem pogut estudiar a fons, cosa que deixem per a una publicació posterior.

3.3. Làpides murals

Les làpides murals que es conserven fan referència a làpides fundacionals, sobretot dels monestirs on els nobles benefactors deixen memòria de la dotalia i del fet que la fundació del monestir comportava el dret d'enterrar-s'hi. Solen ser làpides epigràfiques que

39 PARERA, 2009, pàg. 177.

testen el nom del fundador de la comunitat. Solen estar encastades en un mur a l'interior dels edificis, a prop de l'altar presbiteral o bé a prop de la porta d'entrada a l'exterior.

Santa Maria de Roca Rossa (Tordera)

Es tracta de la làpida funerària, datada a les darreries del segle XII, del monjo Ramon Gasc, fundador del monestir. Actualment, es conserva al Museu Nacional d'Art de Catalunya. La transcripció de la inscripció fa referència a Ramon Gasc com a primer fundador i esmenta que jau al túmul on hi havia la làpida, dins l'església.

TRANSCRIPCIÓ

«ISTIUS ECCLESIE PRIMUS FUNDATUR HABETUR /
QUI IACET HOC TUMULO RAIMUNDUS NOMINE GASCUS /
PRINCIPIO FINEM POSUIT MUNDANA RELINQUENS /
PERPETUI FRUCTUS MERCEM SUPER ASTRA RESUMENS»⁴⁰

Fig. 11. Làpida fundacional de Roca Rossa (Tordera) [Pladevall, 1992].

40 PONS, 1984, pàg. 10; PLADEVALL, 1992, pàg. 26; VELLVEHÍ, 1994; BOU - VELLVEHÍ, 2009, pàg. 26.

Sant Genís de Palafolls

En una casa a tocar de la plaça coneguda com a *ca la Carme*, hi ha un fragment d'una làpida encastada a la façana. És la làpida del domer Bernat d'Auleda, on diu que va morir el 7 de juliol del 1348. Va erigir l'altar de Sant Pere a l'església parroquial i va fundar uns aniversaris per als domers i els clavers de la parròquia. La làpida es va descobrir als anys quaranta del segle xx, arran d'unes obres de restauració de l'església, i va ser publicada per J.M. Pons i Guri.⁴¹

TRANSCRIPCIÓ

«HIC IACENT OSSA BERNARDI DE AULEDA, CONDAM, EBDOMERDARII ECCLESIE, QUI PRESENTEM CAPELLAM, AD HONOREM BEATI PETRI APOSTOLI ET TOTIUS CELESTI CUIRE, DE BONIS SUIS CONSTRUCTI FECIT, ET INSTITUIT IN PRESENTI ECCLESIA IIIOR. ANNIVERSARIA, DE TRIBUS IN TRIBUS MENSIBUS, PER EBDOMERDARIOS ET CLAVIGERUM ISTIUS ECCLESIE ANNO QUOLIBET FACIENDA, QUI OBIIT VII KALENDARUM IULII, TEMPORE MORTALITATIS, ANNO DOMINI MCCCXLVIII, CUIUS ANIMA QUIESC PACE AMEN»

De la làpida se'n va perdre el rastre fins que Xavier Soldevila en va localitzar un fragment en un dels contraforts exteriors del mas Reig, de Sant Genís de Palafolls. Alfons Codina va publicar la referència de la troballa i va relacionar el fragment amb la làpida esmentada.⁴²

Fig. 12. Làpida fundacional de la capella de Sant Pere de Sant Genís de Palafolls (fotografia: Joaquim Graupera).

41 PONS, *VIDA CATÒLICA*; CODINA, 2004, pàg. 33.

42 CODINA, 2004, pàg. 33-35; SALICRÚ, 2021.

Sant Pere de Clarà

La làpida del monestir de Sant Pere de Clarà és una de les més conegudes i publicades. L'origen del priorat és difícil d'establir. A l'interior de l'església, es conserva una làpida amb la inscripció +BAIO QUI ISTO DO / MO ADIFICAVIT ('A Baio, que aquesta capella va edificar'). Aquesta làpida es conservava, a principis del segle xx, a l'hort del rector de la parròquia de Sant Julià d'Argentona. Possiblement, va ser retornada al priorat en la restauració de l'arquitecte Joan Rubió, l'any 1920, seguint les indicacions de Puig i Cadafalch. Actualment, la làpida es conserva reaprofitada com a imposta al costat dret del presbiteri.

Sembla que Baio era un prevere mossàrab que a l'entorn del 874 s'havia instal·lat a Terrassa, on exercia funcions reservades al bisbe, intentant ressuscitar l'antiga diòcesi d'Ègara. Aquest fet el va portar a ser denunciat pel bisbe Frodoí de Barcelona i castigat al sínode d'Attigny del 874. Aquesta làpida, doncs, ens porta a establir els orígens del monestir cap al segle ix.⁴³

Fig. 13. Làpida fundacional de Baio a Sant Pere de Clarà (fotografia: Joaquim Graupera).

43 PELLICER, 1888, pàg. 378-381; PUIG I CADAFALCH, 1983, VOL. II, pàg. 72; ALTIMIRA, 1982, pàg. 30; GRAUPERA, 2002, pàg. 92.

ABREVIATURES

ACA - Arxiu de la Corona d'Aragó

ADB - Arxiu Diocesà de Barcelona

AHPB - Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

APCM - Arxiu Parroquial de Cabrera de Mar

BC-APCV - Biblioteca de Catalunya - Arxiu Patrimonial del Castell de Vilassar

BIBLIOGRAFIA

ALTIMIRA, JOSEP M., *et alii* (1982). *Guia del romànic del Maresme*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme, Secció Grup d'Amics de l'Art Romànic.

BOU ILLA, JOAN; VELLVEHÍ, JAUME (2009). *Del romànic al gòtic. El monestir de Santa Maria de Roca Rossa (Tordera - El Maresme)*. Mataró: Grup d'Història del Casal.

BOU ILLA, JOAN; GRAUPERA, JOAQUIM; VELLVEHÍ, JAUME (2009). "La funció funerària dels monestirs medievals del Maresme: Sant Pere de Clarà (Argentona) i Santa Maria de Roca Rossa (Tordera)". *III Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. Actes*. Mataró: Copisteria Castellà, pàg. 145-163.

CABESTANY, JOAN FRANCESC (1982). "Els enterraments amb sarcòfag del monestir de Poblet (segles XII a XIV)". *Necròpolis i sepultures medievals de Catalunya. Annex 1 d'Acta/Mediaevalia*. Barcelona: Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història. Pàg. 203-219.

CANIVELL, EUDALD (1877). "Excursió á Argentona y Òrrius". *Memorias de la Asociación Catalanista d'Excursions Científicas*. Vol. I, 1876-1877, pàg. 154-161.

CATALÀ, PERE; BRASO, MIQUEL; OLIVER, JOAN M. (1990). "El castell de Montpalau". *Els castells catalans*. 2a ed., vol. I. Barcelona: Editorial Dalmau. pàg. 689-702.

CLARIANA I ROIG, JOAN FRANCESC (1992). «Noves aportacions a l'estudi de les necròpolis altmedievals del Maresme». *VIII Sessió d'Estudis Mataronins. 19 d'octubre del 1991. Comunicacions presentades*. Mataró: MASM; PMC, pàg. 11-26.

CODINA, ALFONS (2004). *El poble de Sant Genís de Palafolls. Apunts històrics dels segles XVI-XX*. Palafolls: Edicions del Roig.

CUADRADA, CORAL (1988). *El Maresme medieval: hàbitat, economia i societat. Segles X-XIV*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana (Premi Iluro, 42), pàg. 469-476.

FITA, FIDEL (1897). "San Andrés de Llanvaneras. Nueva inscripción romana y documentos inéditos anteriores al siglo XII". *Boletín de la Real Academia de la Historia*, tomo 31 (1897), pàg. 227-240.

FLUVIÀ, ARMAND DE (1989). *Els primitius comtats i vescomtats de Catalunya*. Barcelona Enciclopèdia Catalana (Biblioteca Universitària, 11).

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (1982). *Els motius heràldics de Sant Pere de Riu (Tordera)*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme. Secció Grup d'Amics de l'Art Romànic. Treball inèdit.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2002). *L'arquitectura religiosa preromànica i romànica en el Baix Maresme. Volum 2. Monografies*. Mataró: La Comarcal edicions.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2003 a): "El monestir com a panteó funerari: el cas de Sant Pere de Clarà (Argentona, el Maresme)". *II Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya. Sant Cugat del Vallès. Casa de Cultura. Del 18 al 21 d'abril del 2002. Actes*. Sant Cugat del Vallès: ACRAM, vol. I, pàg. 111-120.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2003 b): "El priorat de Sant Pere de Clarà. Panteó funerari de les nissagues Sant Vicenç i Des Bosch (Argentona, Maresme)". *XIX Sessió d'Estudis Mataronins, 23 de novembre del 2002. Comunicacions presentades*. Mataró: Museu-Arxiu de Santa Maria; Patronat Municipal de Cultura, pàg. 165-186.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2005). "El patrimoni artísticoreligiós de l'època medieval a Cabrera". *Cabrera de Mar. Segle XX. Quaderns per a la memòria*. Cabrera de Mar: Ajuntament de Cabrera de Mar; Fundació Salvador Alsina i Arenas.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2006). "Els Desbosch, promotors d'obres d'art en temps del gòtic". *XXII Sessió d'Estudis Mataronins, 19 de novembre del 2005. Comunicacions presentades*. Mataró: PMC; MASM, pàg. 71-92.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2012). *L'art gòtic al Baix Maresme (segles XIII al XVI). Art i promoció artística en una zona perifèrica del comtat de Barcelona. Tesi doctoral dirigida per Francesca Español i Bertran*. Barcelona: Universitat de Barcelona. Departament d'Història de l'Art.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2014). "Els Desplà d'Alella, una família de promotors artístics en la Catalunya baixmedieval", a *Revista Alella*, núm. 326 (gener-març del 2014), pàg. 34-35.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2016 a). «El monestir cartoixà de Sant Pol de Mar. Estat de la qüestió i hipòtesi de la seva estructura». *Actes del XXXIV Congrés Internacional sobre la Cartoixa. La Cartoixa de Montalegre, 1415-2015. La província cartoixana de Catalunya*. Ajuntament de Tiana; Analecta Cartusiana. Tiana, 2016 (Analecta Cartusiana, 317), pàg. 155-165.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2016 b). «El monestir de Sant Pol de Mar, un edifici enigmàtic» a *El Sot de l'Aubó*, any XV, núm. 58 (desembre del 2016). Centres d'Estudis Canetencs, Canet de Mar, pàg. 13-23.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2017). *La funció funerària de la capella de Sant Pere de Clarà*. Mataró, 2017 (Aplec de Clarà, col·leccionable, núm. 10).

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2019 a). *La família Desplà - Gralla com a promotors d'art. Treball premiat per la Beca de Recerca Local d'Alella 2012*. Argenton: La comarcal ed.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2019 b). «L'ardiaca Lluís Desplà (1444/45 - 1524), promotor de la parròquia gòtica d'Argenton». *Fonts. Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 79 (juliol del 2019), pàg. 16-24.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2019 c). «La Sala i el Tinell. L'ennobliment decoratiu de les masies post-remences al Baix Maresme (segles xv-xvi)». GRAUPERA, Joaquim (Coord). *Masos, masies i bordes: activitats agràries i elements patrimonials. Actes del 2n Simposi "In Maritima"*. Vilassar de Dalt: Generalitat de Catalunya - Departament de Cultura - Arxiu Comarcal del Maresme; Museu Arxiu de Vilassar de Dalt; Maresme Medieval. Pàg. 147-170.

GRAUPERA GRAUPERA, JOAQUIM (2020). «Santa Maria del Mar, promoció artística, memòria i devoció». *Lambard. Estudis d'art medieval*, vol. XXVIII (2018-2019), pàg. 83-106.

MARTÍNEZ GIRALT, ALEJANDRO (2012). *El poder feudal, els seus agents i el territori. El vescomtat de Cabrera (1199-1423)*. Santa Coloma de Farners: Centre d'Estudis Salvatans (Col. Estudis i textos, 15).

MAS, JOSEPH (1909). "La parròquia de Sant Feliu d'Alella". *Notes històriques del bisbat de Barcelona, vol. III*. Barcelona: Soc. Gen d'Arts Gràfiques, pàg. 1-56.

OLIVA I RICÓS, BENET (2002). *La petita noblesa del Maresme. Dues trajectòries: Des Bosch, Ferrer i Sala (segles XIV-XVII)*. Mataró: Caixa d'Estalvis Laietana (Premi lluro, 62).

OLIVA RICÓS, BENET (2006): "Els Argentona, castlans de Burriac", a *III Jornades d'Història i Arqueologia Medieval del Maresme. De Constantí a Carlemany. El pas de l'antiguitat tardana al món medieval. Actes*. Mataró: Grup d'Història del Casal, pàg. 209-222.

OLIVA RICÓS, BENET (2009): "Els Argentona, castlans de Burriac. Segles XII-XV", a *Fonts. Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 38 (abril del 2009), pàg. 15-21.

PARERA, LLUÍS (2009). "Els assentaments funeraris a Sant Cebrià". *III Trobada d'Entitats de Recerca Local i Comarcal del Maresme. Actes*. Mataró: Copisteria Castellà, pàg. 173-179.

PELLICER I PAGÈS, J.M. (1888). *Mataró. Notícies històrico-arqueològiques sobre lluro*. Mataró Tip. Horta, pàg. 378-381.

PLADEVALL, ANTONI (1992). "Làpida sepulcral de Roca Rossa". *Catalunya Romànica vol. XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 528.

PONS I GURI, J.M. (Ed.) (1984). *El cartoral de Santa Maria de Roca Rossa*. Barcelona: Fundació Noguera.

PUIG I CADAFALCH, J.; FALGUERA, A. DE; GODAY, J (1983). *L'arquitectura romànica a Catalunya. (Edició facsímil)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans - Generalitat de Catalunya.

RODÀ DE LLANZA, ISABEL (1970). "Lucius Licinius Secundus, Liberto de Lucius Licinius Sura". *Pyrenae*, núm. 6, pàg. 167-183.

RODRÍGUEZ BLANCO, JESÚS (2017). «De la casa de Pineda al Mas Jordà: la casa alouera de Pineda (1089-1481) i Mas Jordà (1227-1501)». *El Mas Jordà de Santa Susanna des de la prehistòria fins als nostres dies. Una aproximació multidisciplinària*. Mataró: Arxiu Comarcal del Maresme, pàg. 47-59.

SALICRÚ SISCART, XAVIER (2016) [Consulta en línia]. “Els Juanysacreu, una nissaga de Palafolls”. *Vall de Bossagay. Cròniques del passat de Palafolls, la seva gent i el seu territori*. <https://valldebossagay.blogspot.com/2016/03/els-juanysacreu-una-nissaga-de-palafolls.html> [consulta el 28 d'agost del 2021].

SALICRÚ SISCART, XAVIER (2021) [Consulta en línia]. “Els últims vestigis de mil anys d'enterraments”. *Vall de Bossagay. Cròniques del passat de Palafolls, la seva gent i el seu territori*. <http://valldebossagay.blogspot.com/2021/08/els-ultims-vestigis-de-mil-anys.html> [consulta el 28 d'agost del 2021].

SITJES I MOLINS, XAVIER (1994). *L'art funerari medieval a la conca alta del Llobregat*. Manresa: Centre d'Estudis del Bages (Monogràfics, 13).

SAROBÉ I HUESCA, RAMON (2007). “Els Rogers, de mercaders i batlles de Montpalau (vescomtat de Cabrera)”, a *Història dels Llupià (1088-1771) i dels seus llinatges incorporats*. Perpinyà: Ed. el Trabucaire, pàg. 239-275.

SOLÀ, FORTIÀ (1968). *Sant Andreu de Llavaneres. Monografia històrica de la parròquia en el primer centenari de la benedicció del temple actual (1836-1936)*. Mataró: Caixa d'Estalvis de Mataró.

VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME (1992a). “Les làpides sepulcral”. *L'església romànica de Sant Pere de Riu (Tordera. El Maresme)*. Mataró: Museu Comarcal del Maresme. Secció Grup d'Amics de l'Art Romànic (Maresme Romànic, III), pàg. 48-52.

VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME (1992b). “Les làpides sepulcral”. *Catalunya Romànica, vol. XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 530.

VELLVEHÍ I ALTIMIRA, JAUME (1994). “Làpida sepulcral (segle XII). Tordera”, *Felibrada*, núm. 10 (novembre del 1994). Mataró: Grup d'Història del Casal.

YLLA-CATALÀ I PASSOLA, GEMMA (1992). “Calze i patena de peltre”. *Catalunya Romànica, vol. XX. El Barcelonès. El Baix Llobregat. El Maresme*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, pàg. 512.

